

حکمت و دین پژوهی / ۳

نسبی گرایی اخلاقی

نوشته

نیل لوی

ترجمه

اسفندیار زندپور

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۰

سرشناسه: لوی، نیل، ۱۹۶۷-م.

Levy, Neil.

عنوان و نام پدیدآور: نسبی‌گرایی اخلاقی / نوشته نیل لوی؛ ترجمه اسفندیار زندپور.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۷۹ ص.

فروست: حکمت و دین‌پژوهی؛ ۳.

شابک: 978-964-00-1393-9

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: عنوان اصلی: Moral Relativism: A Short Introduction, c2002.

موضوع: نسبیت (اخلاق).

شناسه افزوده: زندپور، اسفندیار، ۱۳۲۸-، مترجم.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ن ۵ BJ ۲۷/ل ۹

رده‌بندی دیویی: ۱۷۱/۷

شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۷۲۹۳۱

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰-۱۳۹۳-۹

این اثر ترجمه‌ای است از:

Neil Levy, *Moral Relativism: A Short Introduction*, England: Oneworld, 2002.

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی: ۱۱۳۶۵-۴۱۹۱

نسبی‌گرایی اخلاقی

© حق چاپ: ۱۳۹۰، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

نویسنده: نیل لوی

مترجم: اسفندیار زندپور

طراح جلد: محمدرضا نبوی

حروف متن: میترا ۱۳

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران، خیابان ابن‌سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۱۰۰۰

بها: ۳۴۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به‌جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۷	.....	مقدمه
۹	.....	نگاهی کلی به کتاب
۱۳	.....	فصل اول - نسبی گرایی اخلاقی و اهمیت آن
۱۴	.....	نسبی گرایی چیست؟
۱۶	.....	انواع نسبی گرایی
۱۹	.....	انواع نسبی گرایی اخلاقی
۲۰	.....	نسبی گرایی توصیفی
۲۰	.....	نسبی گرایی مبتنی بر الزامات اخلاقی
۲۱	.....	نسبی گرایی فرااخلاقی
۲۲	.....	اهمیت نسبی گرایی اخلاقی از چه نظر است؟
۳۳	.....	فصل دوم - نسبی گرایی اخلاقی: موضع فکری
۳۳	.....	ارزش و نسبی گرایی
۳۷	.....	چالش نیچه
۴۴	.....	اخلاق به عنوان نظام قراردادهای
۴۷	.....	مصادره به مطلوب کردن
۵۱	.....	جهان شمولی و عینیت
۵۷	.....	فصل سوم - الزامات اخلاقی نسبی گرایی
۵۸	.....	نسبی گرایی و تساهل
۶۴	.....	نسبی گرایی و احترام
۶۸	.....	آیا نسبی گرایی اخلاقی باید اعتقاد ما به ارزش هایمان را متزلزل کند؟
۷۷	.....	استدلال متقارن
۸۱	.....	نسبی گرایی اخلاقی: متری یا محافظه کار؟
۸۹	.....	فصل چهارم - نسبی گرایی توصیفی
۹۳	.....	آیا نسبی گرایی توصیفی صحیح است؟ برخی دلایل مخالف آن:
۱۰۱	.....	آیا نسبی گرایی توصیفی صحت دارد؟ شواهدی در تأیید آن.
۱۰۲	.....	اصول اخلاقی اسپارت

۱۰۴.....	بررسی مجدد سقط جنین.....
۱۰۵.....	انسجام نسبی گرایی توصیفی: قید و بندهای فرهنگ.....
۱۱۰.....	چه کسی فرد نماینده است؟.....
۱۱۹.....	فصل پنجم - زیست‌شناسی و منافع انسان.....
۱۲۷.....	زیست‌شناسی و فرهنگ.....
۱۳۰.....	سرشت انسان و تکامل.....
۱۴۱.....	فصل ششم - مسئله خودآگاهی غلط.....
۱۴۲.....	شکل‌گیری ترجیح انطباقی.....
۱۴۴.....	از بین بردن خودآگاهی غلط؟.....
۱۴۵.....	سرشت انسان.....
۱۴۷.....	رویه گرایی محض.....
۱۵۴.....	استدلال گذار.....
۱۵۷.....	استدلال تناقض عمل‌گرایانه.....
۱۶۳.....	فصل هفتم - وراى نسبی گرایی و مطلق گرایی.....
۱۷۲.....	آیا کثرت‌گرایی ارزشی، نوعی نسبی گرایی است؟.....
۱۷۵.....	پیشنهادات برای مطالعه بیشتر.....
۱۷۵.....	گزیده‌ها.....
۱۷۷.....	کتاب‌ها.....
۱۷۹.....	مقالات.....

مقدمه

بر طبق دیدگاهی بسیار مشهور معیارهای لازم برای قابل قبول بودن یک قضاوت اخلاقی به فرهنگ و گروه اجتماعی که قضاوت در آن صورت می گیرد، بستگی دارد. این دیدگاه نسبی گرایی نامیده می شود و مقبولیت خود را از این حقیقت می گیرد که فرهنگ ها و گروه های اجتماعی در ظاهر معیارهای متفاوتی برای زندگی دارند. به عبارت دیگر آشنایی با اخلاقیات جوامع مختلف نشان می دهد که همگی دارای ارزش های اخلاقی یکسانی نیستند، بلکه هر جامعه ای به ارزش های اخلاقی خاصی پایبند است، تا جایی که گاهی این ارزش ها با ارزش های اخلاقی جوامع دیگر در تضاد و تعارض هستند.

به عنوان مثال، در طول تاریخ در مناطقی از دنیا از افراد مسنی که کارایی و توان تولیدی خود را از دست داده بودند، انتظار می رفت خودکشی کنند، حال آنکه ما معتقدیم چنان انتظاری ظالمانه است؛ و یا اعتقاد به برتری نژادی در برخی از جوامع گذشته امری مجاز پنداشته می شد و خلاف اخلاق به شمار نمی آمد. اما امروزه اکثر جوامع آن را امری غیر اخلاقی اعلام می کنند. و یا امروزه تبعیض نسبت به زنان و تجارت زنان و پورنوگرافی در برخی از کشورهای اروپایی معمول است، ولی این امور از نظر انسانی مذموم شمرده می شود. گوناگونی قوانین اخلاقی که امروزه و نیز در طول تاریخ وجود داشته اند نشان می دهد که اخلاقی که بر همه انسان ها حاکم باشد وجود ندارد. این ادعا به عنوان حقیقتی تجربی به طور آشکار درست می باشد. [البته از دیدگاه ما در کنار متغیرات، یک سری اصول کلی وجود دارد که در همه جوامع یکسان است، نظیر بد بودن ظلم، لزوم مراجعه به متخصص و...] با این وجود نسبی گرایی اخلاقی پا را از این امر فراتر گذاشته و مدعی است که در واقع گروه های اجتماعی مختلف نه تنها از قواعد متفاوت پیروی می کنند بلکه ناگزیر از انجام چنین امری می باشند، زیرا معیارهای مستقلی که به ما اجازه دهد درستی یک

مجموعه از قواعد را تعیین کنیم، موجود نمی‌باشند. درستی یا نادرستی یک عمل تنها به معیارهای یک گروه اجتماعی خاص بستگی دارد. بنابراین اشتباه دانستن یک عمل تنها به این معناست که قواعد یک گروه خاصی آن را ممنوع کرده است.

نسبی‌گرایی اخلاقی موضعی بسیار بحث‌برانگیز می‌باشد. زیرا این احتمال که عملی در یک جامعه به لحاظ اخلاقی اشتباه و در جامعه دیگری مجاز باشد باعث نگرانی بسیاری از افراد شده است. آموزه نسبی‌گرایی، موافقین و مخالفین خود را دارد. هواداران نسبی‌گرایی بر این باورند که نسبی‌گرایی ترویج‌دهنده تساهل است و اجازه نمی‌دهد که ما باورها و آداب خود را به سایر فرهنگ‌ها تحمیل کنیم. این تصور که نسبی‌گرایی مشوق یا بیانگر تساهل نسبت به تفاوت است، یقیناً مهم‌ترین عامل یگانه‌تبینی‌زدایی آن است. از طرف دیگر، مخالفین نسبی‌گرایی بر این باورند که نسبی‌گرایی اخلاقی این توانایی را از ما سلب می‌کند که انتقادهای لازم را در مورد نقض حقوق بشر، تبعیض و خشونت نسبت به زنان که هم‌اکنون در برخی کشورهای غربی وجود دارد، و یا ظلم حاکمان ستمگر و توسعه‌طلب به عمل آوریم. آیا دنیا می‌بایست در برابر توسعه‌طلبی آلمان در اواخر دهه ۱۹۳۰ که به کشورها حمله کرد، بردباری نشان می‌داد؟ آیا بردباری در مقابل ستمگران و استعمارگران در نهایت به نفع قدرتمندان تمام نخواهد شد؟ اگر نسبی‌گرایی صحیح باشد دیگر ما نمی‌توانیم اعمال غلط سایر فرهنگ‌ها را محکوم کنیم، و یا در مورد آن‌ها دخالت کنیم. اگر اخلاق نسبی باشد و هیچ اخلاقی بر اخلاق دیگر ترجیح داده نشود، در آن صورت همه اخلاق‌ها مساوی‌ند. از طرف دیگر، نسبی‌گرایی اخلاقی نوعی شک‌گرایی است، زیرا اعتقاد ما به ارزش‌هایمان را در مقابل ارزش‌های سایر فرهنگ‌ها تنزل می‌دهد. افزون بر این، اگر اخلاق متغیر باشد، در آن صورت هیچ اصل ثابتی نخواهیم داشت.

نگاهی کلی به کتاب

استدلال‌های موجود موافق و مخالف نسبی‌گرایی در آن واحد استدلال‌هایی هم فکری و هم اخلاقی‌ند. دغدغه ما هم حقیقت یا بطلان نسبی‌گرایی است، و هم پیامدهای آن برای اخلاقیات. البته این دو پرسش به نحو جدایی‌ناپذیری درهم تنیده‌اند؛ اما مفید خواهد بود اگر حداقل در ابتدای کار جداگانه به آن‌ها بپردازیم. بخش عمده‌ای از سردرگمی‌های موجود در بحث نسبی‌گرایی، از ناتوانی در جدا نگه داشتن این دو مسئله از یکدیگر دست‌کم به‌طور موقتی برمی‌خیزد. بنابراین بخش عمده‌ای از این کتاب به تلاش برای تفکیک این دو دسته از مسائل، و نیز به طرح مباحث موجود له و علیه هریک از آن‌ها، پیش از ترکیبشان با یکدیگر، اختصاص یافته است.

ما در فصل اول تلاش می‌کنیم حدود و قلمرو مبحث نسبی‌گرایی را تعیین کنیم که این نیازمند پرداختن به پرسش‌های اخلاقی و نیز پرسش‌های فکری می‌باشد. البته نخستین وظیفه ما این است که به‌روشنی نشان دهیم منظور از نسبی‌گرایی اخلاقی دقیقاً چیست؟ همان‌طور که در ادامه مشاهده خواهیم کرد این امر به آن سادگی که ما می‌پنداریم نیست. معنای نسبی‌گرایی اخلاقی شامل آموزه‌های مختلف و گوناگونی است که روابط پیچیده میان آن‌ها برقرار است. در حین شرح این آموزه‌ها به موضع اخلاقی و فکری مربوط به نسبی‌گرایی نیز خواهیم پرداخت. به عبارت دیگر، با دو پرسش اساسی روبرو خواهیم بود؛ نسبی‌گرایی اخلاقی تا چه اندازه قابل قبول است؟ پیامدهای آن برای اخلاق کدامند؟

پرسش نخست خود شامل پرسش‌های متعدد دیگری است؛ آیا آموزه نسبی‌گرایی اخلاقی آموزه‌ای یکدست و منسجم می‌باشد؟ آیا دلایل محکمی برای درست بودن آن وجود دارد؟ در این فصل تلاش خواهیم کرد نشان دهیم به چه دلایلی نسبی‌گرایی اخلاقی در نزد بسیاری از

افراد تا این اندازه از جذابیت فکری برخوردار است؛ فعلاً از تجزیه و تحلیل این دلایل اجتناب می‌کنیم. و اما در مورد پرسش دوم به بررسی این نکته خواهیم پرداخت که آیا نسبی‌گرایی اخلاقی آن‌گونه که حامیان‌ش ادعا می‌کنند دارای تساهل هست یا نه و نیز اینکه آیا طبق باور مخالفانش واقعاً خطرناک است یا خیر. در این فصل تنها دیدگاه‌های این دو گروه موافق و مخالف را در دست بررسی قرار می‌دهیم؛ و باز لازم به ذکر است که از ارزیابی این دیدگاه‌ها فعلاً خودداری می‌کنیم.

این مقدمه بر آن است که پیش‌زمینه لازم را برای بررسی عمیق‌تری که در پی می‌آید ارائه دهد. هنگامی که نسبی‌گرایی اخلاقی را بشناسیم و بدانیم چه نوع دیدگاه‌های متفاوتی تحت عنوان کلی آن قرار می‌گیرند، می‌توانیم در ارزیابی استدلال‌های مخالف و موافق آن به پیشرفت چشمگیری دست یابیم؛ و قسمت عمده کتاب حاضر تلاش برای نیل به این امر می‌باشد.

در فصل دوم کتاب به‌صورتی عمیق‌تر مسئله فکری مربوط به نسبی‌گرایی اخلاقی را بررسی خواهیم کرد؛ یعنی به این پرسش می‌پردازیم که آیا نسبی‌گرایی اخلاقی آموزه‌ای منسجم است یا خیر. هدف این بخش کشف این حقیقت است که آیا نسبی‌گرایی می‌تواند درست باشد یا نه. آیا نسبی‌گرایی اخلاقی به لحاظ درونی منسجم است یا متناقض با خود می‌باشد؟ بسیاری از استدلال‌های مطرح‌شده علیه این آموزه عقلی می‌باشند؛ یعنی بر آنند ثابت کنند نسبی‌گرایی اخلاقی نمی‌تواند صحیح باشد. بنابراین در این بخش عمدتاً - هرچند نه منحصرأ - با استدلال‌های پیشینی روبرو خواهیم بود. استدلال پیشینی تماماً با تجربه و تحلیل عقلی سروکار دارد، یعنی سعی می‌کند پیش از آنکه در عمل به شواهد بپردازد؛ آنچه می‌توانیم بدانیم را کشف کند. بنابراین در این بخش با استدلال‌های عقلی موافق یا مخالف نسبی‌گرایی و نیز با کسب ابزارهای مورد نیاز برای بررسی آن سروکار خواهیم داشت. این بخش همچنین به شرح پیش‌زمینه‌ای فکری می‌پردازد که به باورپذیری هرچه بیشتر نسبی‌گرایی دامن زده، و به‌طور عمده‌ای انتشار آن در طی یک دو سده گذشته را توضیح می‌دهد. این پیش‌زمینه به از دست رفتن دیدگاهی مابعدالطبیعی نسبت به دنیا می‌پردازد که بر طبق آن خدا و یا نظامی کیهان‌شناختی ارزش‌های اخلاقی را تضمین کرده‌اند. اکنون که چنین دیدگاهی باورپذیری خویش را از دست داده، توجیه تازه‌ای از اخلاق جهان‌شمول مورد نیاز است و در صورت فقدان چنین توجیهی، نسبی‌گرایی گریزناپذیر خواهد بود.

در بخش سوم کتاب مسئله اخلاقی مربوط به نسبی‌گرایی را به همین صورت مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهیم داد. همان‌طور که مشاهده خواهیم کرد انگیزه‌های اصلی مخالفان و نیز

موافقان نسبی‌گرایی، عمداً مسائل اخلاقی است. گرچه هر دو طرف بر این باورند که برای دیدگاه‌های خویش دلایل فکری محکمی دارند اما پیامدهای اخلاقی که به‌زعم آن‌ها این آموزه واجد آن است، انگیزه بخش اصلی آن‌هاست. این دو گروه مدعی‌ند نسبی‌گرایی پیامدهای اخلاقی اساساً متفاوت و در واقع متضادی را داراست. بنابراین در این بخش، به ارزیابی ادعاهای آنان پرداخته و نیز به بررسی ارتباط میان نسبی‌گرایی اخلاقی و برخی از ضروری‌ترین مسائل اخلاقی و سیاسی خواهیم پرداخت، به‌ویژه رابطه میان نسبی‌گرایی اخلاقی و تساهل را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

فصل چهارم به بررسی شواهد تجربی مربوط به نسبی‌گرایی می‌پردازد. باورپذیری نسبی‌گرایی اخلاقی زمانی به حد اعلای خود می‌رسد که در میان و مابین فرهنگ‌های مختلف تفاوت اخلاقی واقعی وجود داشته باشد. و بتوان نسبی‌گرایی اخلاقی را به‌عنوان توضیحی برای این تفاوت ارائه کرد. به‌هرحال، برخی فلاسفه امکان وجود هرگونه تفاوت اخلاقی قابل توجه در دنیا را رد می‌کنند. بنابراین، این بخش مواردی واقعی را مورد بررسی قرار می‌دهد که به‌عنوان مدرکی برای نسبی‌گرایی اخلاقی ارائه شده‌اند. تلاش این بخش آن است که دریابد آیا فقط نسبی‌گرایی است که به بهترین نحو ممکن می‌تواند موارد یادشده را توضیح دهد، یا راه‌های دیگر نیز برای توضیح آن‌ها وجود دارد.

البته کشف موارد فراوان تفاوت اخلاقی در دنیا به‌معنای درست بودن نسبی‌گرایی اخلاقی نیست. گرچه فرهنگ‌های مختلف دارای اخلاق‌های متفاوتی هستند اما شاید برخی از این فرهنگ‌ها به‌راحتی در دیدگاه‌های اخلاقی خویش دچار اشتباه باشند.

فصل پنجم و ششم به بررسی راه‌هایی می‌پردازد که امیدواریم از طریق آن‌ها اشتباه این دسته از فرهنگ‌ها را آشکار سازیم. فصل پنجم سعی دارد در طبیعت انسان پایه و میانی برای اخلاق بیابد. شاید ارزش‌های اخلاقی در نظم خدادادی جهان حک نشده باشند، اما گونه‌ما (که ما را از سایر جانداران متمایز می‌کند) و فرایند تکوینی که ما را به این صورت شکل داده این ارزش‌ها را تأیید می‌کند. فصل ششم به مشکلی می‌پردازد که غالباً آگاهی غلط خواننده می‌شود. مسئله تحت بررسی در این بخش این است که آیا می‌توان نشان داد مردم می‌توانند به‌واسطه فرایند اجتماعی شدنشان در ارزش‌هایی که به آن باور دارند دچار اشتباه شوند.

در پایان بخش هفتم میان نسبی‌گرایی - با برداشتی که همگان از آن دارند - و مطلق‌گرایی راهی میانه ترسیم می‌کند. سرانجام، گرچه نمی‌توان اخلاقی واحد را تأیید کرد اما می‌توان نشان داد که نقاط مثبت اخلاقی وجود دارد که همه نظام‌های اخلاقی باید آن را به رسمیت بشناسند.

نظام‌های اخلاقی ممکن است در بسیاری جهات از یکدیگر متفاوت باشند، به نحوی که گاهی مجبور می‌شویم هم‌صدا با نسبی‌گرایان اذعان کنیم چیزی که از نظر ما غلط است، شاید از نگاه اعضای فرهنگ دیگری درست باشد. اما با توجه به اخلاقیات، این‌گونه نیست که همه چیز مجاز باشد، ما در اکثر اوقات می‌توانیم به‌طرزی موجه اعمال به لحاظ فرهنگی موجه سایر مردمان را محکوم نماییم.

اما با همه این‌ها، نوعی از نسبی‌گرایی حقیقت دارد. اما این نسبی‌گرایی، تهدیدآمیز نیست. این گونه‌ای از نسبی‌گرایی است که تمام عناصر جذاب برای افراد هوشمند، در آن می‌گنجند. این نسبی‌گرایی ما را از قوم محوری، و این باور ناموجه که ما از همه برتریم، رها ساخته و به ما می‌آموزد به دیگر شیوه‌های زیستن احترام بگذاریم. اما درعین حال موضعی است که از دشواری‌های اخلاقی و فکری‌ای که مطلق‌گرایان را به نگرانی وامی‌داشتند، دور می‌کند. این نسبی‌گرایی پوششی ایندولوژیک برای فاشیست‌ها یا نژادپرستان فراهم نمی‌آورد؛ اخلاقیات را سست نمی‌کند، بلکه جایی برای هسته مقاوم آن باقی می‌گذارد. در پایان می‌توانیم بگوییم که نسبی‌گرایی حقیقی است؛ بدون نیاز به آنکه فکر کنیم این ادعا، ما را ملزم به این عقیده می‌کند که اخلاقیات غلط [یا باطل] است، یا اینکه اعمال از تک (قربانی کردن انسان‌ها) یا یک برده‌دار امریکایی موجه می‌باشد.

در پایان می‌توان گفت که کتاب حاضر می‌تواند منبع خوبی برای مراجعه محققین و دانشجویان فلسفه باشد.